

UN PARCURS:
DE LA PIF LA LEGIUNEA DE ONOARE
Revista Secolul 21 / 2009

Când vine vorba despre franceză, mă simt privilegiat. Această limbă este, pentru mine, o suprapunere de straturi ale experienței. Cu alte cuvinte, nu ar trebui să spun „franceză”, ci să folosesc pluralul „franceze”. Câteva dintre ele sunt evocate mai jos.

FRANCEZA ȘCOLARĂ

Prima amintire e vagă. Am în minte, ce-i drept, foarte ștearsă, o imagine de la grădiniță. Mai precis: un refren. „A venit vacanța cu trenul din Franța!”. Numele nu-mi spunea mare lucru. Mama mi-a explicat: Franța e o țară, iar atunci când vei merge la școală vei învăța limba care se vorbește acolo. La scurt timp după această explicație, apar în viața mea revista Pif și o bătrână profesoară de franceză care preda lecții private. Gadgeturile din revistă – fascinante pentru orice copil – le-am ratat. Explicația e simplă: Pifurile nu-mi aparțineau. Le vedeam și eu la un coleg care avea rude sus-puse. Am jurat răzbunare!

Suntem în plin socialism, dar un anumit stil cultural e încă influent. O familie de ingineri cum e cea în care m-am născut își permitea să plătească lecții de franceză și, desigur, de pian. Pianul l-am abandonat repede, lipsindu-mi urechea muzicală. Profesoara de franceză a venit în schimb aproape doi ani la noi acasă. Ajutorul dat pentru teme era la fel de important ca și conversația. Nu mi-l amintesc pe primul dascăl de franceză de la școala mea din Berceni, care purta nu un nume, ci un număr – școala 108. Țin minte doar că profesorul (sau profesoara?) ne-a argumentat într-un mod foarte convingător că avem nevoie de dicționar. Tata mi l-a cumpărat în duminica următoare. Nu apăruse de mult timp și purta semnătura discretă a Gheorghinei Haneș. Îl am și acum, chiar dacă e deșirat de seria traducerilor pe care le-am făcut bazându-mă negreșit pe el.

Cel care îmi va deschide cu adevărat drumul spre această limbă se numea Roland Cristescu. Mi-a fost diriginte în gimnaziu. Un profesor ne-a șoptit că dirigințele nostru suferise dintr-un motiv „politic”. Era, cred, prima dată când auzeam acest cuvânt. Profesorul de franceză a fost singurul căruia i-am spus „domnule”. Celorlalți li se spunea „tovarășul” sau „tovarășa”. Cristescu ne-a transmis, mie și colegilor mei, atât pasiunea lui pentru franceză, cât și dragostea sa pentru cărți, pictură sau teatru. Despre cărți mi-a spus un lucru esențial: dacă le iubești cu adevărat, vei putea scrie și tu într-o bună zi una. De fiecare dată când m-am aflat în momente de cumpănă, mi-am amintit aceste vorbe ale celui mai apropiat profesor pe care l-am avut vreodată. Nu pot uita nici emoții a avut domnul Cristescu când am jucat, sub bagheta lui de regizor improvizat, Tartarin de Tarascon. Tot el este cel care m-a îndemnat să aleg din Pif un corespondent, căruia să-i trimit scrisori pentru a-mi exersa franceza. Așa l-am cunoscut pe François Odet din Rouen, cu care mi-am scris, cu o anumită regularitate, până târziu la mijlocul anilor 80. Cristescu impunea respect. Când a aflat că am intrat la Sf. Sava, a plâns. În schimb, în ziua în care eu am primit vestea că am intrat la Facultate, am aflat și că domnul Cristescu a murit.

Între timp, uitasem mare parte din franceza învățată. Liceul a fost o perioadă nefastă. Profesorul vorbea o franceză impecabilă, dar era lipsit de orice vocație pedagogică, așa că nu puteai afla nimic de la el. Îl aud parcă și acum vorbind la Radio Vacanța, ocupația sa estivală. La sfârșitul liceului, am întrerupt și corespondența cu amicul François. Nu eu am vrut-o, ci... partidul comunist. Prin vocea unui ofițer venit să ne recruteze în armată, partidul mi-a comunicat că „există corespondenți și în țara noastră”. Replica a fost rostită chiar în sala în care, în prima zi de școală, directorul ne spusese că Sfântul Sava e liceul pe care-l urmase Nicolae Bălcescu, iar despre revoluționarul pașoptist aflasem că a iubit mult Franța. Nu am uitat această suprapunere, pentru că scrisorile trimise din Rouen nu au mai sosit. Dar nu voi uita nici că prima scrisoare pe care am primit-o după revoluție a venit de la François. Să nu anticipez. Facultatea îmi adusese al doilea dascăl veritabil de franceză: Radu Toma.

FRANCEZA TRADUCERILOR

De la el am învățat să traduc: Radu Toma era profesor la Limbi Străine, unde predă literatură, dar ținea și ore de limbă la Facultatea pe care am urmat-o, cea de filosofie-istorie. Venea o dată pe săptămână în clădirea de lângă Operă și, cum nu eram prea mulți studenți, putea să lucreze cu fiecare în parte. Eu i-am spus că mi-ar plăcea să fiu traducător. S-a oferit să-mi arate cum se face o traducere. Mi-am făcut mâna pe *Principiile filosofiei* ale lui Descartes. Mă duceam cu două-trei pagini, profesorul le vedea, îmi arăta greșelile și îmi sugera alternative. Umpleam paginile cu corecturi, făcute cu multe culori. M-a dezamăgit când mi-a atras atenția că textul cartezian pe care lucram era tradus din latinește. „Un traducător serios nu traduce traduceri”, mi-a spus el. Dezamăgirea a trecut repede, pentru că aflasem ceva important. În compensație, m-am apucat, împreună cu Vlad Niculescu, de traducerea din latină a *Doctei ignoranțe* a lui Cusanus...

Am mai făcut mici exerciții, dar prima traducere nu am angajat-o decât după 1989. Era vorba despre două texte din colecția „Que sais-je?”, pe care le-am tradus la cererea lui Gabriel Liiceanu, unul despre Vechiul, iar celălalt despre Noul Testament. Am avut astfel ocazia să intru în contact, pentru că le-am scris, cu cei doi autori ai volumelor: unul era Edmond Jacob, care făcuse parte din echipa de traducere ecumenică a Bibliei, iar celălalt – marele teolog Oscar Cullman, care participase la Conciliul Vatican II și fusese coleg cu Karl Barth la Basel. Următoarele traduceri au fost deja strict profesionale: este vorba despre *Concepțiile politice ale secolului XX*, volum scris de François Chatelet și de Evelyne Pisier, care semna în momentul apariției cărții Kouchner, întrucât era căsătorită cu actualul ministru francez de externe. Dacă traducerea volumului despre concepțiile politice am făcut-o împreună cu Mircea Boari, pe următoarea o voi realiza singur. Radu Toma este cel care mi-o va „comanda”: e vorba despre *Histoire et dialectique de la violence*, prima carte a lui Aron care a văzut lumina tiparului într-o versiune românească. Au urmat două volume traduse în 1996 pentru Editura Anastasia, unul împreună cu Aurelian Crăiuțu (*Dialogurile lui Gabriel Marcel cu Pierre Boutang*), un altul – despre Lenin, Troțki și Stalin – intitulat *Treimea răului*, scris de Vladimir

Volkoff. La apariție, pe unul dintre ele nu-mi apărea numele, dar nu m-am supărat prea tare: redactorii de la Anastasia au tipărit o erată și au lipit-o pe volumele care se aflau încă în depozit.

O traducere la care am lucrat cu multă plăcere a fost cea din *Cetatea omului* a lui Pierre Manent: ajutat de Ioana Popa, am predat manuscrisul lui Radu Toma, care era proprietarul unei mici edituri, Babel, unde apăreau romane, dicționare, dar și scrieri politice. A venit apoi seria de autori din secolul al XIX-lea pe care i-am tradus pentru Nemira în 2000 și 2001: *Vechiul regim și revoluția* a lui Alexis de Tocqueville, *Istoria civilizației din Europa* a lui Guizot, ca și mai multe scrieri politice ale lui Constant și Laboulaye, traducerea fiind realizată în colaborare cu Constantin Davidescu, Miruna Tătaru-Cazaban și Camelia Runceanu. În fine, în 2007 și 2008, după o pauză de mai mulți ani, am revenit în lumea traducerilor din franceză în română cu un mic eseu al lui Pierre Manent intitulat *Rațiunea națiunilor* și mai ales cu un text absolut remarcabil din același secol al XIX-lea, atât de drag mie, și anume *Memoriile* lui Tocqueville.

Franceza traducerilor mele este, după cum se vede cu ușurință, un amestec sau o sinteză a ultimelor două veacuri ale gândirii politice franceze. Nu este o întâmplare, întrucât ea urmează firul studiilor făcute în Franța.

FRANCEZA STUDIILOR

Studiile de la Paris au venit pe neașteptate, după 1989. Eram student în anul al patrulea când revoluția a deschis „fereastra externă”. Prin februarie 1990, am depus o cerere de bursă de studii pentru Germania și, ceva mai târziu, o alta pentru Franța. Nemții au anulat toate ajutoarele destinate tinerilor români după mișcările de stradă ale minerilor din iunie. Nu aveam mari speranțe nici de la francezi, dar ei s-au arătat cu adevărat generoși, așa că în toamna lui 1990 plecam la Paris. Inițial, mi-era frică. În primul curs de la Facultate, n-am reușit să pricep cine e Ejel. Am înțeles că e vorba despre Hegel, abia după ce de la catedră a venit și numele unei opere de-a lui.

Franceza mea a evoluat mult în anii în care am pendulat între București și Paris, mai întâi pentru un DEA în istoria filosofiei, apoi pentru un doctorat în științe politice. Limba pe care o vorbesc acum este, de aceea, șlefuită de franceza de la Sorbona, așa cum o rostea Paulette Carrive explicând cu calm filosofia lui Locke și Bernard de Mandeville. Franceza mea are ceva și de la Maurice de Gandillac, marele specialist francez al lui Cusanus, la care m-a trimis fosta lui studentă, Hélène Védrine. Ea era în 1990 îndrumătoarea mea de dizertație și ținea un curs magistral despre problema subiectului, între Pico della Mirandola și Jean-Paul Sartre. Începând din 1994, franceza cea mai dragă mie a fost cea a lui Pierre Manent, directorul de teză care m-a îndrumat vreme de patru ani. Eram de-acum la EHESS, așa că am avut posibilitatea – sau mai degrabă privilegiul – de a urmări franceza regretatului François Furet, dar și a lui Alain Besançon, Pierre Rosanvallon ori Marcel Gauchet, minți strălucite și scriitori remarcabili ai ultimelor decade.

Studiile în Franța mi-au îngăduit să îmi împlinesc un vis: acela de a putea sta până la 30 de ani mai mult în bibliotecă decât în afara ei! Acesta e și sfatul – singurul – pe care îl dau azi studenților cu care lucrez. Citeam ore în șir la Sorbona, la EHESS sau la Biblioteca de lângă Panthéon. Ce altceva în afara acestor ore intense de lectură, cu creionul în mână, m-ar fi putut ajuta să gândesc în franceză? De scris în franceză am început, în schimb, să scriu în 1991, mai întâi lucrările pentru seminar și dizertația, apoi, bineînțeles, teza. Din fericire, chiar atunci a intrat în viața mea și calculatorul, așa că am putut corecta erorile și scăpările.

Mi-am încheiat studiile într-o zi întunecată de iarnă, pe 28 ianuarie 1998, când mi-am susținut doctoratul. În sala de la EHESS se aflau mai mulți colegi români, dintre cei numeroși care, ca și mine, au studiat în Paris. La început, unul dintre ei propusese să vorbim între noi franceza: el era cercetător, dar cum profesoara care-i îndruma parcursul era de origine română, nu vorbea, săracul, limba locului decât atunci când își cumpăra bagheta zilnică. E de la sine înțeles că nimeni nu i-a urmat solicitarea. Comunitatea românească și-a cumpărat în schimb un televizor, pentru o rapidă ameliorare a cunoștințelor. E un mijloc util pentru

a înțelege atât vorbirea savantă, cât și pentru a asimila felul de a rosti al străzii.

Savanții îi vedeam astfel nu doar la cursuri sau la Collège de France, ci și la emisiunile lui Bernard Pivot, iar strada însemna pentru mine cartierul Mouffetard. Între piața Contrescarpe și mica biserică dinspre Avenue d'Italie se derula filmul unei lumi a comerțului, pe care eu nu o cunoscusem până atunci. Geografia simbolică a cartierului nu se rezumă însă la comerț. Franceza acestor locuri este, istoric vorbind, fondatoare, pentru că primele clădiri ale Sorbonei erau chiar în vecini, spre rue Descartes.

Vreme de șase ani, peregrinările prin Cartierul Latin s-au împletit însă cu cele de la București.

FRANCEZA ȘTIINȚELOR POLITICE

Am început să țin ore în toamna lui 1992, la Faculté Internationale de Sciences Humaines, la invitația aceluiași Radu Toma, în acea vreme decanul nou-înființatei școli din Universitatea bucureșteană. Trei ani mai târziu, Facultatea avea să fie acreditată în domeniul științelor politice. Era un lucru firesc, de vreme ce structura studiilor urmasese de la bun început macheta de cursuri a unui Institut d'Etudes Politiques. Științele politice din România au fost, deci, inventate în franceză.

În mod simbolic, facultatea era instalată în clădirea din Pitar Moș și în cea din Edgar Quinet, locurile în care se predau limbile străine la Universitate. Prima generație nu avea mai mult de 25 de studenți înscriși, care se aflau, în general, la a doua Facultate. La mijlocul anilor nouăzeci, când a fost atins numărul maxim, Facultatea primea circa o sută de studenți francofoni în fiecare an. Examenul de admitere combina o probă orală – care evalua măsura în care franceza e înțeleasă – și o probă scrisă, în care li se cerea candidaților să rezume un text la prima vedere și apoi să dezvolte sub forma unui eseu o temă cuprinsă în fragmentul cu pricina.

Absolvenții acestei secții de științe politice în limba franceză au făcut cariere frumoase. Cei mai mulți au devenit cercetători sau profesori în Universități europene ori au îmbrățișat profesia diplomatică. Școala a deschis însă multe alte drumuri: numeroși foști studenți sunt gazetari sau experți parlamentari, unul a ajuns agent de bursă în Orientul Îndepărtat, iar un altul e profesor la un colegiu canadian din apropierea Polului Nord. Nu puțini au intrat în politica militantă, doi dintre ei înfruntându-se chiar la ultimele alegeri parlamentare, fiind candidați în același colegiu. O experiență foarte bună a fost inițierea studenților în traducere, mai mult de o duzină fiind astăzi în situația de a fi tradus măcar un text. O parte au fost colaboratorii mei într-o întreprindere intelectuală la care am ținut foarte mult: este vorba despre revista *Repere*, apărută vreme de un an la Humanitas, o publicație care aduna texte din trei mari reviste politice franțuzești: *Commentaire*, *Le Débat* și *Esprit*, cu acordul celor trei responsabili ai lor – Jean-Louis Casanova (care fusese și în juriul meu de teză), Pierre Nora (la care m-a introdus Marcel Gauchet) și Olivier Mongin (pe care-l cunoscusem la București, la o conferință de la Institutul francez).

Experiența mea de predare în franceză a însemnat, înainte de toate, crearea unei serii de cursuri. Mai întâi, a fost vorba despre un curs de filosofie politică (ținut împreună cu Aurelian Crăiuțu), apoi despre unul de teoria democrației, pentru ca după 2000, să fiu interesat mai curând de partide politice și sisteme electorale, dar și de un curs de introducere în știința politică, ținut de-atunci fără întrerupere pentru „boboci”, adică studenții de anul întâi. În același context instituțional se înscrie și crearea primei reviste românești de științe politice, *Studia politica*, apărută cu regularitate din 2001 încoace de patru ori pe an. Revista urmează logica trilingvă a facultății, publicând articole și studii în franceză, dar și în engleză și română.

Deși Facultatea unde lucrez din 1992 și al cărei decan sunt din 2004 are relații instituționale regulate cu peste 30 de universități europene, o notă aparte se cuvine dedicată colaborării cu Université Libre de Bruxelles și cu echipa dirijată de Jean-Michel De Waele. Cursurile și conferințele ținute „în cruciș” în cele două instituții, publicațiile comune și doctoratele în co-tutelă au

transformat relația București-Bruxelles într-un parteneriat exemplar. Nu pot neglija însă nici participarea mea în juriile de doctorat de la Universitățile Laval, Bordeaux și de la IEP din Paris, aceste prezențe externe precedându-le pe cele din comisiile de doctorat din România. Așa a fost să fie...

FRANCEZA FRANCOFONIEI

Munca de predare în cadrul filierei francofone m-a împins către Agence Universitaire de la Francophonie (AUF), care are un birou regional în România de la mijlocul anilor nouăzeci. Înainte de a se permanentiza la București, AUF „nășise” crearea filierei în 1991, susținând câțiva ani buna venire a unor profesori francezi, canadieni și belgieni în „misiuni pedagogice”, acordând de asemenea studenților burse de studiu, dicționare și cărți, dar și organizând an de an, mai bine de un deceniu, școli de vară la Rennes sau Bruxelles. Din toamna lui 2001, preț de un an, am avut șansa de a lucra pentru AUF ca responsabil pentru filierele francofone din regiune. Ceea ce însemna, în acel moment, în afara celor patru filiere bucureștene, șase facultăți din Moldova și alte patru în Bulgaria. Am putut descoperi astfel o parte din vecinătatea imediată a României dintr-un unghi inedit: sunt sigur că nu voi uita dificultățile materiale ale studenților mediciști de la Universitatea Nicolae Testemițanu din Chișinău, nici faptul că la Plovdiv dascălii vorbeau franceza mai prost decât elevii lor, nici pasiunea pentru franceză a inginerilor sofioți sau a informaticienilor moldoveni. Roger Manière, directorul biroului regional al AUF din acea perioadă avea o energie debordantă și, din fericire, molipsitoare. El este, de altfel, primul care a vorbit în România clar și convingător despre procesul Bologna.

Cunoașterea acestui teren francofon m-a ajutat enorm în clipa în care, la invitația generoasă a lui Mihai Răzvan Ungureanu, ministru de externe în acel moment, am preluat secretariatul de stat pentru francophonie. Era septembrie 2005 și un an mai târziu România trebuia să organizeze primul sommet al Francophoniei ținut într-o țară din Est. Zis și făcut. Echipa cu care am lucrat era

diversă: ea includea, în afara unor foști studenți francofoni, și experți canadieni, belgieni din Valonia, libanezi etc. Toți aceștia m-au ajutat într-un demers care a adus la București aproape 100 de șefi de stat și de guvern sau miniștri de externe, peste 3000 de participanți și care a antrenat, în zilele propriu-zise ale reuniunii, circa 17.000 de persoane. O experiență inedită și pentru mine, dar și pentru autoritățile de la București.

Francofonia instituțională m-a purtat în toată lumea, putând astfel auzi franceza vorbită la Hanoi, dar și pe cea de la Ouagadougou, accentul din Québec și din Fredericton, dar și pe cel din Mali, Laos sau Madagascar. În acest fel, am înțeles, pe de altă parte, sensul profund al diplomației multilaterale, profitând nu doar de numeroasele contacte și reuniuni politice, dar și de faptul că, în perioada în care organizam cel de-al XI-lea sommet de la București, Organizația Internațională a Francofoniei (OIF) pleda pentru ratificarea Convenției UNESCO privind diversitatea culturală. Profitând de organizarea sommet-ului și în complicitate cu ministrul culturii Adrian Iorgulescu, am făcut în așa fel încât România să fie prima țară din Europa care a depus instrumentele de ratificare a Convenției. De altfel, împreună cu echipa de la MAE, am definit de la bun început identitatea francofonă în conjuncție cu cea europeană. Soarta a vrut, de altfel, ca anunțul intrării noastre certe în Uniune la 1 ianuarie 2007 să fie făcut de Președintele Comisiei Europene Manuel Barroso, chiar atunci când a venit la București pentru amintitul sommet.

Organizarea sommet-ului a fost și o experiență umană foarte importantă. Am avut astfel prilejul să cunosc diplomați și oameni politici din peste 60 de țări. Nici unul dintre ei nu mi-a produs o impresie atât de puternică precum Abdou Diouf, fostul președinte al Senegalului și, din 2002, secretarul general al OIF. Înțelepciunea și umorul, experiența și generozitatea sunt reunite într-o personalitate care a asumat nu doar moștenirea lui Senghor, căruia i-a fost colaborator apropiat și fidel, dar și experiența unei alternanțe la putere în urma căreia Diouf i-a lăsat locul actualului președinte Wade. Franceza francofoniei înseamnă de aceea diversitate, dar și cultură democratică sau măcar aspirație către o asemenea opțiune de viață politică.

Dintr-o perspectivă ceva mai instituțională. franceza francofoniei a dat naștere nu doar unei direcții de afaceri francofone în MAE, ci și unui sistem de burse acordate de statul român cercetătorilor și doctoranzilor din țările din Sud. Erau reluate astfel legături cu state precum cele africane, pe nedrept neglijate după căderea Zidului Berlinului. Văd și acum surâsul cald al doamnei Marie-France Ionesco atunci când i-am spus că bursele acestea vor purta numele ilustrului său tată, Eugen Ionescu.

Franceza școlară, franceza traducerilor, cea a studiilor, franceza științelor politice și cea a francofoniei – această serie nu este, sunt convins, încheiată. Viitorul e deschis!

EPILOG

În ziua în care doamna Sofia Oprescu m-a invitat să scriu textul de față, ambasadorul Franței la București mi-a telefonat ca să mă anunțe că Președintele Sarkozy a decis să-mi acorde Legiunea de onoare, după ce la începutul verii lui 2008 promisem deja Ordinul Léopold de la suveranul Belgiei. M-am simțit răzbunat pentru gadgeturile din Pif! Bucuria mea a fost umbrită de o veste tristă legată de revista copilăriei mele francofone: pe 15 ianuarie 2009, Pif și-a încetat apariția...

(Text publicat.....)